

השכלה. גבוהה?

פרופ' שמואל ליימן-וילציג, ראש המחלקה למדעי המדינה, אוניברסיטת בר-אילן

בלוג מס' 60: איך תחרות ללא מידע

התחרות בין המוסדות להשכלה גבוהה הולכת ומתעצמת. לא זו בלבד שבעקבות הקיצוצים הדרסטיים האוניברסיטאות (בעיקר) זקוקים לכל נפש חיה בכיתותיהם לשם קבלת התגמול מות"ת, אלא שמכללות חדשות ממשיכות לצוץ כל שני וחמישי והוותיקות ביניהן מתחילות לקבל היתר לתוכניות תואר שני – עמדת תחרות יותר נוחה אל מול האוניברסיטאות. בנסיבות אלו, ניתן היה לצפות שיקרה מה שקיים בכל שוק חופשי: מידע נגיש ואמין ילוקט, יעובד ויופץ ללקוחות ולספקים: הסטודנטים והמוסדות.

ברם, למיטב ידיעתי אין זה קורה בארץ. משום מה הסטודנטים הישראליים – או לפחות המוסדות והארגונים במערכת ההשכלה הגבוהה – עדיין אינם מתייחסים להשכלה גבוהה כשירות ככל שירות אחר שרוכשים בשוק החופשי, מלווה בביקורת שיטתיות, השוואות של מחיר, ביצועים וכדומה. זה חבל, כיוון שרק באמצעות מערכת מידע משוכללת אשר כזאת יתחילו המוסדות להתחרות בינם לבין עצמם תוך שיפור ביצועיהם ולא דרך שיווק תדמית יוקרה וסטטוס להם אין בסיס במציאות.

מדוע חשבתי על כך? לפני כשבועיים נתקלתי בשני דברים, לכאורה לא קשורים. הראשון, מידע שהגיע אלי בעקיפין ובצורה מקרית, שאגודת הסטודנטים בבר-אילן מציגה באתר שלה את תוצאות סקר המשוב של הסטודנטים לשנת תשס"ו. נדהמתי פעמיים. קודם, איך זה שלא הודיעו בריש גלי על כך – הרי היו צריכים להתגאות בפרוייקט אדיר ממדים זה? יתרה מזאת, הדבר נעשה בשיתוף פעולה עם רשויות האוניברסיטה, אז כיצד ראש מחלקה כמוני לא קיבל מידע על כך? האם לא חשוב שאדע מה חושבים הסטודנטים על המרצים במחלקה שאני מנהל? ההפתעה הפכה לתדהמה כשניגשתי לעיין בתוצאות עצמן. סלחו לי על הביטוי: מי שהחליט להציגם כך הוא מטומטם. הרשימה הארוכה (כל המרצים באוניברסיטה) היתה מסודרת לפי סדר א'-ב'. הגיוני, לא? אז הנה: בהתחלה כמה מאות גברת (מתחיל באות ג'), אחר כך מאות נוספות של ד"ר (האות ד'), מיד הגיעו ל-ה' (הרב...!), אחר כך עוד כמה מאות שמות של מר (כבר הבנתם את ה"לוגיקה"), ובסוף מאות פרופסור. ממש ידידותי! בנוסף, עוד הברקה: במקום להציג את ציוני המשוב לכל קורס של המרצים, יש ציון אחד (בכל שאלה) משוקלל לכל הקורסים שלהם ביחד! (אני מתנצל על כל סימני הקריאה כאן, אך נדיר שאני נשאר פעור פה כפי שקרה הפעם.) כלומר, אם הסטודנט – או המרצה, רמ"ח, ועדה מקצועית וכו' – רוצים לדעת איך המרצה מתפקדת בקורס חובה לעומת הסמינריון שלה, אין כל מידע על כך, כי הכל נכנס לבליל כוללני. ניתן להמשיך: אין כאן ריכוז מרצים לפי מחלקות, כך שכל ראש מחלקה חייב לבזבז זמן יקר של המזכירות בליקוט השמות מהרשימה האלפבטית הענקית – מעין מערך "גזור והדבק" בממדים מפלצתיים. וכן הלאה.

לדעתי, הדבר מעיד פחות על היעדר שכל ויותר על היעדר אכפתיות, מעין "לצאת ידי חובה". ברור שרשויות האוניברסיטה לא פחות "אשמות", שהרי אם באמת היה אכפת להן אז היו דורשים הצגת המשובים בצורה שימושית – ובוודאי היו מיידעים את הנוגעים בדבר על קבלת התוצאות (תזכורת: אנו כבר בנובמבר; לא רק שעברו כמה חודשים טובים, אלא שרשויות האוניברסיטה דורשות מראשי המחלקה לקבוע את מצבת המרצים לשנה הבאה בעוד שישה שבועות – אולם אם אין להם תמונה על מה שהתרחש בשנה החולפת, אפילו אם מדובר רק במרצים ללא קביעות, מה הועילו חכמים בסקר כזה מבחינת האוניברסיטה?)

מן הצד השני של המתרחש – והאוקיינוס – רואים כיצד ניתן להיערך אחרת. בלי להיכנס לפירוט יתר, ברצוני להציג סוגי מידע נגישים לסטודנט ולראש המחלקה (וכו') בארה"ב. ויש

לזכור (תגידו גאוות יחידה כי הרי באתי משם, אבל אי אפשר להתווכח עם המציאות):
מערכת ההשכלה הגבוהה באמריקה בין הטובות בעולם ולא רק בגלל הכסף הנשפך, אלא
שכל התפיסה היא שונה: Provide them with information and they will come. סוגי
הנתונים להלן מסופקים על ידי כמעט כל מוסד להשכלה גבוהה וגם (לרוב) על ידי גורם זה או
אחר באמצעות רשימות השוואתיות מסודרות.

1- מספר סטודנטים לכיתה בממוצע: בהשכלה גבוהה, אשר דורשת מידה גדולה של
אינטראקציה בין המרצה לבין הסטודנט, ולא רק בסמינריונים, הגודל (או ליתר דיוק, הקוטן)
קובע איכות. השאיפה של רוב המוסדות היא 25 סטודנטים לכיתה. לעומת זאת, בבר-אילן
(ואני מניח שאין הדבר שונה בהרבה באוניברסיטאות אחרות בארץ) ראיתי לאחרונה מסמך
רשמי אשר מדבר על 80 סטודנטים בקורס בחירה בגלל אילוצים תקציביים. האם ניתן לנהל
דיון רציני בכיתה כזו? לא אפגע באינטליגנציה של הקוראים במתן תשובה.

[מאמר מוסגר: הראיתי טיוטה של פוסט זה לחבר שלי והוא הגיב בסיפור הבא. "כאשר
הגעתי לג'ונס הופקינס יוניברסיטי נפגשתי עם אחד הפרופסורים אשר התלונן באזני כי היחס
בין מרצה לסטודנטים הוא 12 ל-1. פערתי עיניים ואוזניים ושאלתי בתמימות: אתה מתלונן?
זה רע? תשובתו הייתה: רע מאוד. בפרינסטון היחס הוא 8 ל-1."]

2- אחוז הסטודנטים הנושרים: ברור לכל סטודנט אשר שוקל איפה ללמוד, שמוסד אשר בו
נשירת הסטודנטים גבוהה, סובל מבעיות שונות כגון שיעורים משעממים, חוסר התייחסות
לבעיות אישיות, היעדר תמיכה כלכלית לנזקקים וכו'. ובארץ? אפילו ראשי המחלקה אינם
מקבלים מידע "סודי" כזה, שהרי חס ושלום אם המידע ידלוף החוצה ומועמדים פוטנציאליים
עלולים לגלות כי יש אשר אינם מסיימים את לימודי התואר.

3- אחוזי הבוגרים שמוצאים משרות בתחום ההתמקצעות שלהם: מעטים באוניברסיטאות
ישראליות מנסים לבדוק עד כמה מוצלח התואר שלהם בהשגת עבודה הולמת עבור בוגריה?
בכל הקשור ל"תוצאות", מודדים תפוקת המחקר של המוסד, אבל מה פתאום למדוד את
תפוקת ההוראה, קרי שיבוץ מוצלח בקריירה שבחרו לעצמם הבוגרים?

כמובן, נתונים אינם חזות הכל ואפשר גם להטות את התמונה דרכם (אמרה מפורסמת: יש
אמת, יש שקר ויש סטטיסטיקה...). למשל, לא בכל מחלקה נתון ההשתלבות המקצועית
רלוונטית (כמה משרות ישנן בפילוסופיה?). לגבי מספר סטודנטים לכיתה בממוצע – אז
כידוע ניתן לטבוע בבריכה שממוצע עומק המים הוא 5 ס"מ אם בחלק אחד של הבריכה
העומק מגיע למטר והשוחה מחוסר הכרה. וכן הלאה. אך זה רק אומר שצריכים להיזהר –
לא שאין טעם למדוד ולפרסם.

אז לא הכל מדיד, ועל אחת כמה וכמה קשה להסב לנתונים מספריים עניינים אינטלקטואליים
כמו עומק הלימודים, הרחבת אופקים, השחזת הראש וכו'. אולם מאידך גיסא, ישנם דברים
מדידים רבים ואשר מועילים לא רק לסטודנטים אלא גם (ואלי בעיקר) לאוניברסיטאות עצמן
באיתור נקודות תורפה ובמתן כלים להעריך את מידת ההצלחה של מאמצי שיפור ושדרוג.
נוהגים לכנות את תקופתנו: "עידן המידע"; הגיע הזמן שכל מי שקשור להשכלה גבוהה בארץ
יפנים את צורך השעה והתקופה.

wilzis@mail.biu.ac.il